

Azra Hodžić

ČITAJUĆ ZBIRKU ESEJA “SKUPA” MELIKE SALIHBEG BOSNAWI

Kadar iz performansa JEDNA TE ISTA, jedan od brojnih kojima je Melika Salihbeg Bosnawi ilustrirala svoju knjigu eseja SKUPA, štampanu u sjajnom dizajnu akademske slikarke Sabine Trnka.*

Nakon susreta sa kreativnim prostorom u okviru kojeg boravi Melika Salihbeg Bosnawi, nakon razumijevanja njenih instalacija, susrela sam se sa performansima po kojima je Salihbeg Bosnawi poznata široj javnosti. Slušajući od mojih prijatelja na koji način je “omamljivala” publiku u toku promocija svojih umjetničkih djela, izdvojiti ću njihovu fasciniranost za vrijeme multimedijalnog čitanja njene poeme *Sreberenica je zvijezda padalica*, koja je izvedena u Domu Armije, kao i performansa kojeg je nasloвила *Jedna te ista*, izvedenog u toku promocije knjige-drame *Citadella Svjetla*, u Kuršumli-medresi, krajem 2008. (Prisustvujući i sama promocijama-performansima nekih njenih djela (*Miomiris gnoze*, u Pozorištu mladih, početkom, i *Na krik gazele zastat* u atrijumu Fakulteta islamskih nauka, krajem 2006 godine, shvatila sam da Melika S. Bosnawi u potpunosti integriše u sebi pojam umjetnice. Dakle, Bosnawi nije samo književnica, ili kako bi se ona igrala rodovima u bosanskom jeziku, književnik, već potpun umjetnik.

Nakon mojih prvih zanesenosti ličnošću ove umjetnice, uslijedio je period utihnuća moje komunikacije sa njom. Željela sam da je ignorišem u svakom mogućem smislu, ali sam zapravo, sa znatiželjom pratila šta to ona trenutno radi i čime se bavi. I u tišini svog doma, izjavljivala oduševljenje svojim najdražima. Ja sam čisti dokaz kako se prema njoj ne može biti ravnodušan. Nju morate voljeti. Ili mrziti.

Zbirka eseja *Skupa*, čijoj promociji prisustvujete, jedna je od najinovativnijih zbirki koje imate priliku držati u ruci. Ona je ne samo svojom formom, koja je zanimljiva i narušava svaki horizont očekivanja, već, najprije, svojom sadržinom toliko zanimljiva da se čita u jednom dahu. Bez obzira na to što će Vas ličnost ove umjetnice provodati iz jedne dimenzije umjetnosti u drugu, što će Vas u jednom trenutku isprovocirati jer ste se pripremili za čitanje čiste ogoljene književnosti, knjiga će, i svojim ilustracijama i svojom tekstualnom sadržinom, dojmiti svakog pažljivog čitatelja.

S obzirom na to da sam, po svojoj struci lingvista više nego književni kritičar, ja ću se, od sad pa nadalje, držati u okvirima napisanog štiva. Književnost je umjetnost oblikovana jezikom i oblikovana u jeziku. Sve odgovore koje ona nudi, nudi riječju, svojim najjačim oruđem i oružjem. Možemo na neki način reći da je to jedna od pozitivno opsesivnih tema u ovoj zbirci: riječ kao takva. Jezik kao takav. I, napokon, Bîtak u jeziku.

Prije nego što krenem sa analizom pojedinačnih eseja, reći ću nešto o samoj formi koju je Autorica izabrala da joj bude sredstvo. Naime, esej, kao književna forma nastala u spoju objektivnog i subjektivnog, najpogodnije je tlo za ovakvu vrstu umjetničke izvedbe. Iako je jako popularan u modernom vremenu, granice eseja kao književne vrste nisu striktno definirane, što doprinosi njegovoj popularnosti. U nekoliko eseja u ovoj zbirci naići ćemo na oduševljenje autorice ovom formom. Njegove granice su toliko *podatne*, što dokazuje i ova zbirka, da prve eseje ovog djela, koji predstavljaju gotovo intimnu književnost, možemo povezati s esejima koji govore o veličini historijskih ličnosti Indije, Pakistana, Francuske i sl. Melika Salihbeg Bosnawi svjesna je prirode eseja, pa u uvodu iznosi svoju bojazan da mjestimice čitatelj može primjetiti kako klasična forma eseja nije sasvim zadovoljena na svakom mjestu u njenoj zbirci. Takve slučajeve, ili “ispade” (ibid), ona sama naziva ***proto-esejima***, začinjuć, očigledno, sasvim novu formu, i pri tom je odmah i imenujući. Na nekoliko mjesta, Autorica odaje počast eseju uopće kao umjetničkoj vrsti, riječima: ***Esej je plemić među književnim formama!*** Bosnawi se igra jezikom, što treba biti slučaj sa svim onim koji sebe nazivaju književnicima, pa porijeklo riječi *esej* traži u latinskom jeziku povezujući ga sa glagolima:

1. esse – biti
2. essurio – biti gladan, gladovati, ginuti za nečim.

One koji imaju dodira s književnošću potsjetit ću na pojam otvorenog djela ili otvorene knjige. U modernom shvatanju, tekstovi komuniciraju među sobom. To Autorica dokazuje i opaskom koja se tiče imena ove zbirke. Njenim riječima rečeno, tekstovi okupljeni u ovoj zbirci sami su sebi dali ime **Skupa**.

Na samom početku, čitatelj će biti iznenađen raznolikošću stilova, misli, tema, perioda, raznolikošću autora itd. kojima se Melika S. Bosnawi bavi. Ali nas pozivajući u uvodu knjizi da prepoznamo *istu tintu, korito iste rijeke*, istu duhovnost.

Ako pogledamo sadržaj, uočit ćemo zanimljivu koncepciju u njemu. Poglavlja nose nazive: *Riječ i Misao, Riječ i Riječ, Riječ i Oko, Riječi i/li Čin*. Svaki od podnaslova nosi u sebi tu tvoračku **riječ**. Autorica je ponesena ljepotom Božijeg govora, izrečenog u Qur'anu imperativom: *Budi, i bi!* Ili biblijski: *U početku bijaše Riječ!*, svjesna koliko je jezik blagodat koja omogućava postojanje. Svaka je riječ, za autoricu, započinjanje jednog stvaralačkog čina. Svaki umjetnik je stvaralac po uzoru na Velikog Stvoritelja. Sve što postoji imenovano je jezikom, tj. nešto postoji jer je imenovano jezikom. Pa i sam Čovjek je najprije Riječ.

Prvo poglavlje bavi se Riječju iskušanom u procesu prevođenja, kako je to nazvano u knjizi: *Iskustvo sfinge jezika*. Otkrivši metafizičnost Riječi, Autorica citira latinsku izreku **traduttore – traditore**, ilustrirajući je “igrom” prevođenja francuske riječi **rien** preko

engleskog *nothing* do bosanskog **ništa** koja igra Meliki Salihbeg Bosnawi potvrđuje suštinsku neprevodivost, posebnost, al i pojedinačno, sasma osobeno bogatstvo svakog jezika.

Razlog zbog koje je ovaj dio knjige nazvan ***Riječ i Misao***, osim ovog sasvim originalnog metafizičkog promišljanja počiva u posvećenosti slijedećeg eseja sudbini i filozofskoj misli jednog našeg filozofa – Kasima Prohića. Intimnost ovog eseja može na mahove zbuniti čitatelja, no ta će subjektivna nota teksta rezultirati potpunim uvidom u Prohićevu ličnost. Ali i u ranu, još u studentkim danima, filozofsku zrelost naše Autorice.

Drugo poglavlje nosi naziv ***Riječ i Riječ*** i bavi se uglavnom, kako se može i pretpostaviti, književnošću. U ovom dijelu, za razliku od prethodnog, naići ćemo na klasičnu formu eseja. Edukativni nivo eseja koji se bave prikazom ličnosti pakistanskog filozofa, pjesnika, pravnika, pedagoga i političara (idejnog začetnika izdvajanja Pakistana kao samostalne države), *koji je sa zapadnih sveučilišnih katedri bogatio Europu dušom Istočnikâ, otvarajući joj riznice islamske književnosti, a dušu Islamskog istoka pjevanjima engleskih zanesenjaka* – Muhammedom Iqbalom Lahurijem. On je, kako kaže Bosnawi *oslobađao jednu stranu svijeta od samozaborava, a drugu od sebičnosti i samozadovoljstva, opijao se snagom koju je nalazio u revolucijama Istoka i Zapada, i učio na njihovim greškama*. Mene je, kao studenticu književnosti, naročito dojmio ovaj esej. Prvi osjećaj koji se javio u toku čitanja je oduševljenje

literaturom čiji je autor Iqbal, a zatim i ogroman stid pred nepoznavanjem literarnih djela stvaranih izvan i daleko od Evrope. Naime, zapadnocentričnost mog obrazovanja i okrenutost ka paradigmama diktiranim od strane Zapada, načinile su ogromne rupe u znanju kojim se ne mogu hvaliti. Pored toga, nedostupnost Iqbalovih djela i dan-danas, gotovo trideset godina nakon nastanka ovog eseja, čini dodatnu otežavajuću okolnost. Od Muhammeda Iqbala, na bosanskom jeziku, dostupna je samo jedna knjiga: *Obnova vjerske misli u islamu*. U ovom eseju nalazimo divan uvid u njegov književni opus preko reprezentativnog primjera ***Božanstvene komedije islama - Džavidname***.

Sasvim je logično zašto je mene ovaj esej najviše dojmio. Pored predivnih jezičkih oblikovanja misli o ljubavi, definiranja pojmova *tessawufa*, miradža, pojma utrnuća u Bogu (***Neko ko je u meni više Ja nego sam ja***) itd., iz eseja "Stanze i Cadenze, O i okolo Božanstvene komedije Muhammada Iqbâla", izbija i obrazovna namjera Autorice, al i to da ona sama pronalazi svog sugovornika u velikoj ličnosti Iqbala.

U pisanju ima valjda nečeg što je najbolji lijek protiv sebičnosti. Šta je ovo naše pisanje doli samo želja da se podijeli ljepota? Bosnawi, ovom svojom cadencom, međuigrom, pjesničkim komentarom Iqbalovih stanzi, pokazuje da svoje pisanje vidi samo kao dijalog, kao repliku na napisanu riječ i Istoka i Zapada. Melika Salihbeg Bosnawi preuzima ulogu Vodiča, poput one koju ima Rumi u Iqbalovoj Božanstvenoj komediji

islama, tj. *Džavidnami, Knjizi o vječnosti*, i Vergilije, u Danteovoj *Božanstvenoj komediji*, pa nas, čitatelje, posredno provlači kroz slojeve ne samo Iqbalove književnosti, već i njegove filozofske i islamske sufijske misli. Pomoću klasičnih sufijskih motiva mora, Bosnawi nam prenosi kako Iqbal, posredstvom Rumija, doživljava sudbinu čovjeka, njegovu malenkost ili veličinu: *Sudbina prašine je da bude nošena vjetrom, kamena da bude bačen, rose da padne, a ti, ... jesi li more, sudbina ti je da zauvijek traješ*. Zaljubljenicima književnosti prijat će to vješto posredništvo i, što je najvažnije, ponukati na potragu za integralnim tekstom *Džavid-name*, makar na engleskom jeziku.

Melika S. Bosnawi izdvaja najzanimljivije ličnosti iz Iqbalova djela, poput Mansura Haladža, Ničea, a zatim tipične feministice, te mnoštvo nama nepoznatih ličnosti Indijskog potkontinenta. Kao i Dantevom *Komedijom*, čitatelj će putovati zajedno sa Piscem, a u našem slučaju, mi sami ćemo činit još jedan prsten u posredništvu. Razlika je u tome što u ovom Iqbalovom slučaju putujemo nebesima. Našavši se na Nebu heretika, Šejtan, kao lik progovara: *O, Gospodaru pravde, i nepravde, ponižen sam društvom Čovjeka. On se ponaša kao divljač koja sama dolazi i nudi se lovcu. Oslobodi me, Gospodaru, takva plijena... Ištem od Tebe čovjeka koji me pozna. Prema takvom čovjeku Božijem pokaži mi put. Ja želim stvorenje koje mi zakreće vratom, i pred čijim stopalima drhtim. Čovjeka koji bi mi rekao: "Gubi se od mene!", čovjeka pred kojim ništa više ne bih želio. O, Bože!*

živog čovjeka koji voli istinu. Možda ću tako naći zadovoljstvo u porazu.

Nakon čitanja, moram Vam priznati, naletjelo je niz misli, što je i cilj književnosti. Aktivirati čitatelja.

I u sljedećem eseju Salihbeg Bosnawi zadržava ulogu vodiča kroz književno djelo, ovaj put, Ljubice Ostojić. Naime, Bosnawi je autor recenzije Ljubičine knjige ***Vidimo se jučer***, koja nosi, kako ste čuli, jako intrigantan naziv, začuđujući, a koji se igra relativnošću pojma *vremena*. Čini mi se da ovaj esej na najbolji način korespondira sa ostatkom knjige i prirodom književnosti kojim se bavi naša Autorica. Ljubičin stih *Riječ uvijek nov kozmos počiva* nalazimo, u različitim formama, u cijeloj ovoj zbirci, kojoj on može možda poslužiti kao svojevrsna definicija. **Riječ je**, za Bosnawi, **stvaralački čin**, kao i za Ljubicu Ostojić. A pjesništvo koje stvara Bosnawi ima za cilj odgojiti čovjeka. Na takvo pjesništvo Rumia, Iqbala i Melike Bosnawi možda se može primjeniti tvrdnja da je ono nasljednik Poslanstva.

Treći ciklus eseja u Zbirci naslovljen je ***Riječ i Oko***. Nakon što smo prisustvovali dodiru književnosti i filozofije, književnosti i književnosti, slijedi svjedočenje o spoju književnosti i slikarstva. Čitatelj će biti iznenađen prirodom eseja koji slijede u ovom poglavlju. U prvom od njih, Autorica nas upoznaje s ličnošću znamenitog mislioca i muzičara, filozofa i praktičara, slikara Paula Kleea. Pored spoja književnosti i

slikarstva, u ovom eseju nalazimo raspravu o tome kako naći zajednički jezik književnosti i muzike. Svjedočeći o Kleeovoj apstrakciji, Bosnawi tvrdi kako su njegova djela *jednačine sa više nepoznatih*. Kleeove plemenite misli o umjetnosti slažu se sa poimanjem umjetnosti u svijetu Bosnawi-umjetnosti: *Umjetnost ne reproducira vidljivo, nego čini vidljivim*. U Kleeovoj filozofiji nalazimo neotuđivost vremena i prostora. Rekli bismo, hronotopski ustrojen svijet svjedoči postojanju. Pomak u (stvorenom) prostoru, pomak je u (stvorenom) vremenu. Apstrahiranje, čemu je sklona moderna umjetnost, Klee definira na sljedeći način: *Biti apstraktan u slikarstvu, dakle, ne znači apstrahiranje mogućnosti upoređenja s predmetima iz prirode, nego to znači pristupiti oslobađanju čistih figurativnih odnosa*.

Drugi esej u ovom ciklusu prividno iznevjerava dosadašnju formu eseja. Svjedočimo dijalogu Autorice sa sobom, ili igri dopisivanja Autorice sa umjetnošću slikara Edina Numankadića, i Numankadića samog. U ovom eseju iščitat ćemo, možda, samoljublje književnosti kao umjetnosti oblikovane jezikom. Jer jezik je prirodno sredstvo koje je vezivno tkivo svake druge umjetnosti. Interesatan je podnaslov ***Pisanje o škrabanju***, koji može biti zanemaren nakon velikog naslova ***Palimpsest Egzistencije***. Palimpsest, kao ideja ispisivanja novog teksta po pređašnjem, u ovom eseju dobija drukčije dimenzije. On, zapravo, proširuje svoje granice, vodeći do same Egzistencije-kao-Takve, kako bi to rekla Bosnawi. U ovom eseju palimpsest ne predstavlja samo nanovo pisan, prepravljan tekst, nego

brisanje, tj. prepravljjanje i same namjere slikara Edina Numankadića. Povodom njegovih ratnih instalacija, te slika koje potpomaže književnošću i jezikom, Autorica nalazi superiornost jezika, čitaj! književnosti, nad svakom plastičnom umjetnošću. Ona, zapravo, autoreferencijalnošću pokušava ispitati Slikarevu potrebu za sintetiziranjem slikarstva i jezika, kao i njegovo naknadno objašnjenje te očite namjere.

Konačno, četvrti ciklus nosi naziv **Riječ i/li Ćin**. Autorica se i u ovom dijelu igra jezikom, već samim naslovom. I dalje susrećemo gotovo sasvim monološku narav eseja. Ovog puta Melika razgovara sa Slikom. Preispitujući šta slika znači za Meliku prepoznamo i na fonetskom nivou igru autorice. **MeliKA** i **sliKa**. Kako je slika umijeće korištenja boja, prethodni esej se prirodno nastavlja na ovaj dajući određene odgovore i prije postavljanja pitanja. Naime, Autorica u eseju o Kleeu ističe citat u kojem pronalazi možda i svoje misli o prirodi tzv. Ništavila: *Svaka boja počinje od svoga ništa, to jest od vrhunske tačke susjedne boje, u početku polahko, a zatim sve više rastući dok ne dosegne vlastiti vrhunac; zatim se polahko smanjuje, prema svom ništa, to jest prema vrhunskoj tački druge susjedne boje.*

Cijela je zbirka uronjena jezikom u jezik, i Salihbeg Bosnawi svoju zbirku primiće kraju esejom koji se tiče lingvistike. Nazvavši esej **Lingvolid**, prepoznamo snažan kritički stav prema onome što se dešava u tzv. Bosnistici. Autorica se bori za kompozitnost bosanskog jezika. Njeno snažno Ne! sakaćenju, Ne! purizmu, Ne!

normiranju u pleonazamskom smislu smješta ovaj esej u našu svakodnevicu. Naći ćemo mnoštvo igara riječima u ovom eseju. I stvarnosti koja nas okružuje. Rugajući se pojmu entiteta, kao lingvističkom produktu Dejtonskog sporazuma, ona navodi jedan entitet prisutan u nama: entitet mržnje.

Na kraju, jedan od najboljih eseja, čija je aktualnost teme, čini mi se, danas najveća, autorica naziva ***Dekonstrukcija "dekonstrukcije"***. On je, naime, pisan za slovenački univerzitetski časopis koji se bavi položajem žene u religiji, kod Melike u islamu, koji je prekriven historijskim naslagama, klasičnim i novim stereotipima. Kao studentica književnosti, svakodnevno se susrećem sa pojmom feminizma, rodnih studija i sličnih pokreta. Sva literatura koju sam iščitala, a koja se ticala ovog pitanja, imala je jednu mahanu koja mi nije dozvoljavala da do kraja proučim djela za kojima sam posezala: naime o položaju žene u islamu, i o islamu. Svaka pročitana knjiga govorila je sa optuženičke klupe. Ovaj esej osvjetlao je obraz, obrativši se, bez imalo osjećanja krivice, svijetu koji sve manje razumije islam, ako ga je ikad i razumijevao? Pomažući mu da razumije časní položaj koji žena ima u ovoj najmlađoj abrahamskoj religiji. I kako sama autorica kaže, ako čitamo *Islâm na osnovu njegovih izvora, moramo vidjeti da je on religija, kozmogonija, estetika, medicina, politika... slobodnih ljudi; i muškaraca, i žena, ravnopravno*. Bosnawi se poziva na kur'anske ajete tražeći u njima, i samo u njima, dokaze ljepote islama.

Na kraju, vrlo je važno podvući dijalošku prirodu cjelokupnog književnog djela Melike Salihbeg Bosnawi. Naime, u ovoj zbirci eseja naići ćemo na veliki broj linkova i podlinkova sa njene oficijelne strane www.bosnawi.ba. Svi oni međusobno isprepleteni čine simfoniju jedne Duhovnosti, jednog Izvora, Čiji je prijenosnik Melika Salihbeg. To nije slučaj samo s ovim djelom. Svaki njen tekst je u potpunosti znak, putokaz na ono prethodno ili ono sljedeće. Obrazovni nivo, svestranost tekstova, posebnost njenog jezika i misli svrstava njena djela među začetnike novog poretka stvari. Poput elemenata, jednom mi je rekla, slažući riječi različitim redoslijedom, dobit ćemo sasvim novu kompoziciju. Dokaz za to je ova zbirka nastajala u periodu od trideset i četiri godine.

Sarajevo, februar 2010.